
ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.511

О. С. Кочина, к. ю. н., доцент

ВИБАЧЕННЯ ЯК НЕМАЙНОВА ФОРМА КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ (НЕМАЙНОВОЇ) ШКОДИ ПРИ ПОРУШЕННІ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню вибачення як способу відшкодування заподіяної шкоди, яке було відоме ще за часів Київської Русі. Проаналізовано законність застосування вибачення як форми компенсації за моральні страждання за цивільним законодавством та судову практику з цього питання. Встановлено, що вибачення може бути цілком прийнятною формою компенсації моральної (немайнової) шкоди за порушення авторських та суміжних прав за умови належного законодавчого закріплення.

Ключові слова: вибачення; немайнові способи компенсації; відшкодування моральної шкоди; авторське право; суміжні права.

А. С. Кочина, к. ю. н., доцент

ИЗВИНЕНИЕ КАК НЕИМУЩЕСТВЕННАЯ ФОРМА КОМПЕНСАЦИИ МОРАЛЬНОГО (НЕИМУЩЕСТВЕННОГО) ВРЕДА ПРИ НАРУШЕНИИ АВТОРСКИХ И СМЕЖНЫХ ПРАВ

Аннотация. Статья посвящена исследованию извинения как способа возмещения причиненного вреда, которое было известно еще во времена Киевской Руси. Проанализированы законность применения извинения как формы компенсации за моральные страдания согласно гражданскому законодательству и судебная практика в этой сфере. Установлено, что извинение может быть вполне приемлемой формой компенсации морального (неимущественного) вреда за нарушение авторских и смежных прав при условии надлежащего законодательного закрепления.

Ключевые слова: извинение; неимущественные способы компенсации; возмещение морального вреда; авторское право; смежные права.

O. S. Kochyna, Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor**APOLOGY AS A FORM OF NON-PECUNIARY COMPENSATION FOR MORAL (NON-PROPRIETARY) HARM IN VIOLATION OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS**

Abstract. The article is devoted to the study of apology as a way of compensation for the harm that had been known since the times of Kyivan Rus. It was analyzed the legality of the use of an apology as a form of compensation for moral suffering according to the civil law and judicial practice in this area. It was established that apology might be a completely acceptable form of compensation for moral (non-property) harm in violation of copyright and related rights when there is a proper legislative consolidation.

Keywords: apology; non-pecuniary compensation; compensation for moral harm; copyright; related rights.

Актуальність теми дослідження. Разом з майновими формами компенсації моральної (немайнової) шкоди Цивільний кодекс дозволяє й інші немайнові форми. В свій час Гуго Гроцій писав, що при заподіянні шкоди честі і доброму імені її відшкодування здійснюється шляхом визнання своєї провини, надання знаків поваги, засвідчення невинуватості і тому подібними способами. Хоча і гроші, відмічав він, при бажанні потерпілого теж можуть оплатити такого роду заподіяний підності збиток, тому що гроші є загальним мірилом корисності речей [1, с. 495]. У зв'язку з цим немайнові форми компенсації є особливо актуальним при заподіянні моральної шкоди і потребують більш детального дослідження.

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Постановка проблеми. Моральна шкода за своєю суттю є відмінною від майнової шкоди, де розмір відшкодування можна чітко встановити. Компенсація моральної шкоди розглядалася не як еквівалент перенесених страждань, а як джерело позитивних емоцій, здатних повністю або частково погасити негативні наслідки, заподіяні людині в результаті порушення її прав та інтересів. Не дивлячись на те, що гроші здатні задовольняти більшість людських потреб, вважаємо, що не можна відкидати роль нематеріальних способів компенсації, які в деяких випадках будуть мати більшу силу, ніж гроші.

Крім того, на користь нематеріальних способів компенсації моральної шкоди має зіграти прийняття 22 травня 2015 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору» [2], яким було підвищено ставку судового збору за подання позовної заяви про відшкодування моральної шкоди до 1,5 відсотка ціни позову, але не менше 1 розміру мінімальної заробітної плати. Таке підвищення ставки судового збору має стати приводом для перегляду позивачами свого відношення до негрошових способів компенсації моральної шкоди, які не будуть вимагати у позивача стягнення додаткових судових витрат без будь-яких гарантій присудження моральної компенсації, розмір якої покриє понесені витрати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питанню немайнових форм відшкодування моральної (немайнової) шкоди, не дивлячись на його актуальність, приділено недостатньо уваги з боку науковців. Так, варто відмітити Р. О. Стефанчука, який вважає, що одним із можливих подальших напрямків розвитку інституту компенсації моральної шкоди повинно стати його цілеспрямоване на реальне згладжування негативних наслідків від пережитих страждань шляхом надання особі певних компенсацій, непов'язаних із грошово-майновими задоволеннями, а навпаки, налаштування на такі нематеріальні способи, які б дали можливість відчувати задоволення від визнання судом факту порушення права, отримання добровільного та щирого вибачення з боку порушника, отримання інших нематеріальних задовольень, які б створили реальні умови для відсторонення її від тих переживань, що були спричинені протиправною поведінкою порушника, всебічного розвитку особистості потерпілого тощо [3, с. 73-74].

Також С. С. Карабанов, досліджуючи форми та способи компенсації моральної шкоди за порушення трудових прав, також наводить доводи проти виключно майнової оцінки ступеня психічних та фізичних страждань, оскільки такий підхід виключає можливість повного усвідомлення порушником своєї вини, призводить до споживчого відношення до працівника і його немайнових прав, які завжди, так чи інакше, можна оцінити грошима [4, с. 99].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Цілком погоджуємося з зазначеними вище доводами і вважаємо, що питанню застосування в судовій практиці інших негрошово-матеріальних способів компенсації моральної шкоди має приділятися більше уваги.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження вибачення як немайнової форми компенсації моральної (немайнової) шкоди та можливість його застосування при порушенні авторських та суміжних прав.

Результати дослідження. Так, однією з немайнових форм компенсації моральної (немайнової) шкоди є вибачення. У словнику В. Даля вибачатися означає просити вибачення, просити відпустити провину, уважити каяття, не карати, просити не гніватися за провину, демонстрація покірності і т.п. Вибачення - підстава для виправдання. А під поняттям «вибачити» розуміється прощати, простити, відпустити провину, не карати або не гніватися за провину, уважити каяття, покірність винного [5, с. 10].

Вибачення як спосіб відшкодування заподіяної шкоди було відоме ще за часів Київської Русі. За шкоду, заподіяну майну, здоров'ю та життю людини рід потерпілого мав право обирати спосіб відшкодування: узяти грошову чи майнову компенсацію, вимагати публічного вибачення, застосувати принцип таліону [6, с. 305]. В Російській імперії за часів Петра I вибачення існувало як офіційна міра відповідальності при нанесенні особистої образи. Згідно Військового артикулу Петра I, якщо винний відмовлявся вибачатися, то покарання посилювалися: «Ежели оный поупрямитца, который приговорен себя обличить, то он может быть денежным наказанием и заключением к тому принужден быть, и ему иной срок ко исполнению приговора положитъ. И

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

ежели сему учиница противен, то тюрмою крепчае, а дачею денежною вдвое прибавить, и иной срок назначен будет» (артикул 151) [7, с. 354].

Однак, як зазначає В. В. Владімірова, через низку труднощів реального застосування вибачення в юридичній практиці втратило своє значення, зокрема це зумовлено наступними специфічними особливості, пов'язаними з самою природою вибачення, а саме:

1) квазіпримусовий характер такої міри відповідальності. Вибачення - приватна дія, і виконання його залежить від самої особистості. Недостатньо просто зобов'язати вибачитися, необхідно підкріпити цей захід додатковими санкціями;

2) нематеріальний характер вибачення як форми компенсації моральної шкоди викликає труднощі в застосуванні, оскільки найбільш поширеною доктриною в цивільному праві є визнання виключно майнового характеру цивільно-правової відповідальності;

3) наявність різних форм вибачення в практиці людського спілкування. З юридичної точки зору важливо виділити ті форми, які найбільш прийнятні для вирішення правозастосовних завдань;

4) проблема з визначенням кола правопорушень, де воно буде природною і прийнятною формою компенсації моральної шкоди;

5) залежність прийнятності вибачення як форми компенсації моральної шкоди для конкретної людини від індивідуальних особливостей її особистості [8, с. 33].

Не дивлячись на те, що вибачення – це доволі складна категорія, особливо в якості способу відповідальності, розглянемо відношення законодавця та судової практики до нього.

Українським законодавством передбачений лише єдиний випадок визнання вибачення як міри відповідальності. Стосується він неповнолітніх, що вчинили адміністративні проступки. Зокрема ст. 24-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) [9] встановлено зобов'язання привселюдно чи в іншій формі попросити вибачення в потерпілого. Цей захід впливу застосовується у тих випадках, коли неповнолітній усвідомив неправомірність своєї поведінки, суспільну шкідливість вчиненого діяння і розкаявся у ньому.

Цивільний кодекс (далі - ЦК) України [1010] не визнає вибачення ні як окрему форму відповідальності, ні як форму компенсації за моральні страждання. Верховний суд також підтримує означену позицію законодавця. Так, згідно з п. 26 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [11] суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК. Єдино прийнятною формою застосування вибачення, відповідно до цього ж пункту постанови, є зазначення про це в мировій угоді.

У той же час позиція судів нижчої інстанції не є такою однозначною. Доволі часто, розглядаючи питання порушення особистих немайнових прав, суди приймають рішення, в яких задовольняють вимоги позивача про покладення обов'язку принести публічне вибачення. Аналіз судових рішень свідчить про застосування вибачення здебільшого у справах про захист честі, гідності та ділової репутації в якості спростування недостовірної інформації. При чому перегляд Реєстру судових рішень дає змогу зробити висновок, що суди, розглядаючи зазначену категорію справ доволі часто задовольняють вимоги позивача щодо публічного вибачення [12].

Проте зустрічаються і випадки відмови у задоволенні таких позовних вимог, обґрунтовуючи свій висновок тим, що суд не має права зобов'язувати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК України, а примушування людини змінити свої внутрішні переконання є втручанням у свободу слова та вираження поглядів, що гарантовано Конституцією України та ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [13].

Європейський суд з прав людини дотримується такої ж позиції. Так, у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» суд відмовив у задоволенні вимог щодо опублікування вибачення, спираючись на те, що українське законодавство передбачає, що у справах про захист честі, гідності та ділової репутації фізичні особи мають право вимагати спростування відомостей,

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

які не відповідають дійсності та принижують їх честь і гідність, та відшкодування завданої шкоди. Обидва заходи було застосовано у справі заявників. Проте на додаток до них суди зобов'язали другого заявника опублікувати у газеті офіційне вибачення. Суд зазначає, що такий захід безпосередньо не передбачено в національному законодавстві [14].

Отже, виходячи з вищезазначеного у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вибачення не є формою спростування відомостей, які не відповідають дійсності, а є окремою формою цивільно-правової відповідальності, яка не може бути застосована на практиці через відсутність в цивільному законодавстві України норми, якою чітко було б передбачено, що вибачення є способом захисту цивільних прав та інтересів.

У сфері порушень авторських та суміжних прав знаходимо рішення, в яких вибачення виступає в якості публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення. Центральний районний суд м. Миколаєва прийняв рішення зобов'язати Всеукраїнську громадську організацію «Варта» здійснити шляхом публікації протягом трьох місяців з дня набрання рішенням законної сили на головній сторінці веб-сайту журналу «Юридичний авангард» оголошення наступного змісту: «Правонаступник прав і обов'язків засновника журналу «Юридичний авангард» - Всеукраїнська громадська організація «Варта» та редакція журналу приносять свої вибачення ОСОБА_1 у зв'язку з порушенням її авторського права на статтю «Лобізм в Україні - міфи та реальність», що була опублікована в першому номері журналу під авторством іншої особи, тобто внаслідок плагіату» [15].

Проводячи аналогію зі справами про захист честі, гідності та ділової репутації, де вибачення не є формою спростування недостовірної інформації, вважаємо, що і у справах про захист авторських та суміжних вибачення не може вважатися інформацією про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав, яка в силу п. «є» ч. 1 та п. «д» ч. 2 ст. 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права» може бути опублікована в засобах масової інформації [16].

Привертають увагу рішення, в яких суд визнає добровільне вибачення як справедливую сатисфакцію за заподіяну моральну шкоду. Жовтневим районним судом м. Маріуполя було встановлено, що з огляду на обставини, на які посилається позивач, і той факт, що позивачем не надані докази на підтвердження розміру заподіяної йому моральної шкоди, суд вважає, що відновлення права позивача шляхом публічного вибачення перед ним відповідачкою в даному судовому засіданні в певній мірі само по собі становить достатню справедливую сатисфакцію в частині відшкодування моральної шкоди. У зв'язку з чим його вимоги про відшкодування моральної шкоди в грошовому вираженні в розмірі 5000 гривень задоволенню не підлягають [17].

Хоча дане рішення в умовах сучасного законодавства не є законним, а більше спирається на принцип добросовісності, справедливості та розумності, воно є підтвердженням того, що вибачення може розглядатися як форма відшкодування заподіяної моральної шкоди. Вважаємо, що щире каяття заподіювача шкоди за свої неправомірні діяння в деяких випадках можуть набагато краще залагодити наслідки від моральних страждань, ніж гроші, кинуті відповідачем тільки в силу виконання судового рішення. Але вибір способу відшкодування моральної шкоди – процес дуже індивідуальний, залежить від особи і від характеру порушення. Тому ЦК України має бути передбачена можливість вибору будь-якого способу компенсації моральної шкоди чи-то грошово-майнового, чи-то немайнового, включаючи вибачення.

Розглянемо форми вибачення. По-перше, воно може бути публічним чи приватним. Публічність вибачення означає присутність інших (крім правопорушника та потерпілого) осіб під час принесення вибачення, наприклад, в судовій залі, за місцем роботи чи навчання потерпілого тощо. Приватне ж вибачення здійснюється особисто, тет-а-тет, в присутності тільки заподіювача шкоди і потерпілого.

По-друге, вибачення може бути здійснено усно чи письмово. Усне вибачення відбувається шляхом проголошення слів вибачення перед потерпілим. Письмово можна просити вибачення написавши лист або відправивши email потерпілому, надрукувавши текст вибачення в друкованих засобах масової інформації або розмістивши в мережі Інтернет тощо.

Отже, вибачення може бути здійснено в будь-якій формі, вибір якої буде здійснюватися судом залежно від характеру порушення і побажань потерпілого.

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Висновки. На нашу думку, вибачення є цілком прийнятною формою компенсації моральної шкоди за порушення авторських та суміжних прав. Воно може бути як самостійною формою компенсації моральної шкоди, так і бути абсолютним логічним доповненням до вимоги про публікацію у пресі інформації про допущене порушення авторських та (або) суміжних прав, що передбачено п. «є» ч. 1 та п. «д» ч. 2 ст. 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Отже, пропонуємо внести зміни до п. «є» ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права» та викласти у наступній редакції: «вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації вибачення про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав, інформації про вчинене порушення та судові рішення щодо цих порушень». І п. «д» ч. 2 ст. 52 зазначеного закону викласти відповідно в такій же формі: «...публікацію в засобах масової інформації вибачення про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав, інформації про вчинене порушення та судові рішення щодо цих порушень...».

Література

1. Гроций, Г. О праве войны и мира : Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Гроций Г. ; Пер.с латинского А. Л. Саккетти. Под общ. ред. С. Б. Крылова. - Научно-издательский центр "Ладомир" - М., 1994. - 880 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору : Закон України від 22 травня 2015 року № 484-VIII // Відомості Верховної Ради України. - 2015. - № 33. - Ст. 323.
3. Стефанчук, Р. О. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав: проблеми та шляхи вирішення / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. - 2007. - № 1. - С. 67-83.
4. Карабанов, С. С. Пределы и способы возмещения морального вреда за нарушение трудовых прав сторон трудового договора / С. С. Карабанов // Вестник Челябинского государственного университета. - 2010. - № 27. - С. 98-99.
5. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. - СПб.-М. : Товарищество М. О. Вольф, 1905. - Т. II. 807 с.
6. Тищик, Б. Й. Історія держави і права України: акад. курс : підручник / проф. Б. Й. Тищик, проф. І. Й. Бойко ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - К. : Ін Юре, 2015. – 808 с.
7. Российское законодательство X - XX веков: Законодательство периода становления абсолютизма. В 9-ти томах. Т. 4 / отв. ред.: Маньков А. Г. ; Под общ. ред.: Чистяков О. И. - М. : Юрид. лит., 1986. - 512 с.
8. Владимиров, В. В. Компенсация морального вреда - мера реабилитации потерпевшего в российском уголовном процессе / В. В. Владимиров. - М. : Волтерс Клувер, 2007. - 123 с.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради України. - 1984. дод. - № 51. - Ст. 1122.
10. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. - Ст. 35.
11. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2009 року № 1. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
12. Рішення Борзнянського районного суду Чернігівської області по справі № 2503/1220/2012 від 5 грудня 2012 року. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31897426>. Рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області по справі № 359/6017/13-ц від 23 грудня 2013. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36444925>.
13. Рішення Ріпкинського районного суду Чернігівської області по справі № 743/1478/14-ц від 30 січня 2015 року. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42556310>.
14. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (Заява № 33014/05). Страсбург, 5 травня 2011 року. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/>.
15. Рішення Центрального районного суду м. Миколаєва по справі № 1423\12666\2012 від 30 листопада 2012 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31815022>.
16. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.
17. Рішення Жовтневого районного суду м. Маріуполя по справі № 0519/8932/2012 від 11 вересня 2012 року. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26662003>.

Надійшла 3.09.2018

Бібліографічний опис для цитування :

Кочина, О. С. Вибачення як немайнова форма компенсації моральної (немайнової) шкоди при порушенні авторських та суміжних прав / О. С. Кочина // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2018. – № 1 (4). – С. 7-11.